

گزارش نشست علمی «فعالیت‌های علمی علمای شیعه در نقد وهابیت طی سده اخیر»

به مناسبت یکصدمین سالگرد بازتاسیس حوزه علمیه قم، مؤسسه سراج منیر توحید، روز دوشنبه ۲۵ اردیبهشت ۱۴۰۳ شمسی، نشستی علمی را با موضوع «فعالیت‌های علمی علمای شیعه در نقد وهابیت طی سده اخیر» برگزار کرد. سخنران نشست دکتر کامیار صداقت ثمر حسینی عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و دبیر علمی آن، استاد حجت الاسلام والمسلمین سعید سلمانی بودند. ابتدا دبیر نشست علمی، طی سخنانی به تبیین موضوع جلسه و ضرورت آن پرداخت و آنگاه سخنران به ارائه مطالب خویش پرداخت.

سخنران ابتدا وهابیت‌پژوهی را به دو عرصه تقسیم کرد: عرصه اول وهابیت پژوهی، پاسخ به شبهات وهابیت است که در قالب نقد شبهات درباره عقیده امامیه مثلاً ادعای تحریف قرآن؛ مهدویت؛ مباحث توحید در موضوعات شفاعت، توسل، زیارت قبور و مانند آن ظاهر می‌شود. عرصه دیگر، مطالعه درباره خود وهابیت از حیث زمینه‌های ظهور اجتماعی، فرهنگی، تاریخی و نحله‌های درونی آن است. هرچه به سمت اوایل سده اخیر حرکت می‌کنیم، تمرکز بر بیان عقاید امامیه و یا نقد شبهات درباره امامیه پرننگتر و هرچه به سمت سالهای اخیر جلو می‌رویم توجه به شناخت جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی ظهور وهابیان بیشتر می‌شود. بخشی از این موضوع ناشی از طبیعت توسعه وهابیت در طول دولت سوم سعودی است. برای مثال عنوان کتابهایی مانند «گسترش تفکر وهابیت در پاکستان» و راه‌های جلوگیری از آن و یا تاسیس مراکز تخصصی وهابیت پژوهی مانند «مؤسسه سراج منیر توحید» متعلق به دهه پایانی سده اخیر است.

سخنران در خصوص پاسخ به شبهات با ذکر مثال تحریف قرآن که انتساب آن به شیعه امامیه در میان وهابیان رایج است، اشاره داشت که میتوان با بررسی هر شبهه ای، تاریخ نقد آن را نیز در یکصد سال اخیر ترسیم کرد؛ گاه از دروس خارج آیت الله العظمی سید حسین بروجردی قدس سره که مرحوم آیت الله عبدالرحمن محمدی هیدجی در کتاب «الحجۃ علی فصل الخطاب فی ابطال القول بتحریف القرآن» تقریرات درس ایشان را تدوین کرده است و یا مجلس درس خارج آیت الله محمدجواد بلاغی نجفی صاحب تفسیر آلاء الرحمن که مرحوم آیت الله سید عبدالحسین طیب اصفهانی در کتاب کلم طیب بدان اشاره کرده است. از کتاب‌ها نیز میتوان به کتاب‌های «البرهان علی عدم تحریف القرآن» (۱۳۳۳ش)

از مرحوم آیت الله میرزا مهدی بروجردی؛ کتاب «القرآن الکریم و روایات المدرستین» از علامه سید مرتضی عسکری؛ و یا کتاب «صیانه القرآن من التحریف» از آیت الله معرفت نام برد؛ یا در باب شبهات پیرامون شفاعت میتوان به تاریخی از دوره فتحعلی شاه قاجار با نگارش رساله «منهج الرشاد لمن أراد السداد» از آیت الله شیخ جعفر کاشف الغطاء تا به امروز توجه کرد که در آنها به موضوعات استغاثه، شفاعت، توسل اشاره شده است.

دکتر صداقت در باب نمونه های اولیه توجه به شناخت وهابیان، به کتاب «کشف الارتیاب فی اتباع محمد بن عبدالوهاب» از علامه سید محسن امین عاملی اشاره کرد که آن را در واکنش به تخریب بقیع تقریباً معادل سال ۱۳۰۶ شمسی / ۱۳۴۶ ق (۱۹۲۷ م) نگاشت؛ یعنی علامه امین عاملی، حدود دو سال پس از تخریب قباب بقیع به جنبه هایی از حیات اجتماعی اخوان وهابی توجه کرده بود. همچنین در نمونه های اولیه آثار به زبان فارسی نیز به اولین ویرایش کتاب «تاریخ و عقاید وهابیان» اثر علی اصغر فقیهی (متوفی ۱۳۸۲ ش) اشاره کرد که در سال ۱۳۲۳ ش و در واکنش به شهادت حاجی ابوطالب یزدی (شهادت ۱۳۲۲ ش) نگاشته شد. آیت الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی بر آن مقدمه ای را نگاشت و بعدها نیز چندین در ویرایش جدید در دهه ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰ منتشر شد.

سپس دکتر صداقت به ویژگی دیگری در آثار سده اخیر در نقد وهابیت اشاره کرد و آن نگرش دایره المعارفی به تدوین یا بازنشر آثار اعتقادی علمای امامیه به مثابه وجه غالب در نیمه اول سده اخیر است که میراثی ارزشمند از خود به جای گذاشت. در دههای اخیر تمرکز محققان بر نگارش آثار تخصصی با نگرشی موضوعی و مسئله محور است که هر دوی این گونه تالیفات به جای خود ارزشمند است. از مجموعه های بزرگ و تاثیرگذار که جنبه دایره المعارفی دارند، میتوان به «اعیان الشیعه» از سید محسن امین؛ موسوعه «الغدير فی الکتاب والسنة والادب» از علامه عبدالحسین امینی؛ بازنشر «احقاق الحق» از علامه قاضی نورالله شوشتری که آیت الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی در حدود چهل سال بر جمع آوری ملحقات آن اشراف و تعلیقات مفصلی را بر آن نگاشت؛ بازنشر «عبقات الانوار» از میرحامد حسین اشاره کرد که در سراسر سده اخیر، علما آنها را در راستای نقد وهابیت و مبارزه با عقاید انحرافی مورد توجه قرار داده اند. مرحوم علامه غلامرضا مولانا بروجردی (متوفی ۱۳۹۴ ش) به جمع آوری اسناد عبقات الانوار همت کرد؛ و در سه دهه اخیر بیش از سی عنوان کتاب خلاصه از عبقات منتشر شده و آیت الله سید علی میلانی «نفحات الأزهار فی خلاصة عبقات الأنوار» را در ۲۰ جلد تنظیم کرده است. «منتخب الاثر» از مرحوم آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (قدس سره) نیز یک موسوعه بزرگ در

مهدویت است که در رد بسیاری از شبهات از جمله شبهات وهابیان کاربرد داشته و معظم له بالغ بر ۷۰ سال پیش، آن را به اشاره آیت‌الله العظمی بروجردی (قدس سره) نگاشت.

سپس سخنران به وجه دیگری از وهابیت پژوهی پرداخت و آن اینکه امروزه پاسخ به شبهات صورتی مشخص دارد؛ اما در گذشته با عنایت به آنکه شبهات در شبکه‌ای در هم تنیده شکل گرفته بودند که در نقطه تقاطع آنها، پاسخ به یکی به مثابه پاسخ به تمامی آنها بود؛ پاسخ به یک کتاب به مثابه پاسخ به تمام شبهات مرتبط قلمدا میشد. نمونه‌ای از آن را می‌توان در کتاب **کشف الاسرار** از مرحوم امام خمینی (قدس سره) مشاهده کرد که آن را در پاسخ به سؤالات و شبهات «اسرار هزارساله» از علی‌اکبر حکمی‌زاده نگاشت و در سال ۱۳۲۳ شمسی منتشر شد. حضرت امام خمینی (قدس سره) بیان می‌کند که ریشه شبهات حکمی زاده در افکار وهابیان و ابن تیمیه است. حکمی‌زاده وهابی نبود؛ اما در آن زمان سمت‌وسوی نقدهای غریزدگان و وهابیان و امثال احمد کسروی یک تقاطع را شکل داده بود. سخنران در این خصوص به مثالهای دیگری آثاری از مرحوم آیت‌الله ابوتراب آل آقا کرمانشاهی مانند رساله «پاسخ رساله آقای شیخ مردوخ کردستانی» یا کتاب پاسخ به تهمت‌های مردوخ از مرحوم آیت‌الله حاج شیخ محمد یزدی و یا کتاب آیت‌الله ذبیح‌الله محلاتی با عنوان «بررسی افکار و دیدگاههای ابوالفضل برقی» و یا کتاب الدلائل الواضحه فی علم‌الامام (ع) و دفع شبهات الوهابیه» از شیخ محمدباقر رشاد زنجانی و نیز مجموعه‌ای از ردیه‌های علما بر کتاب شیعی‌گری (التشیع و الشیعه) احمد کسروی اشاره کرد که در نقد وهابیت نیز کاربرد داشتند. برخی مواقع اصل کتابی در رد وهابیان نجدی بود؛ اما ترجمه آن در رد جریانهای داخلی بود که با وهابیت مشترک مینمودند؛ نمونه آن کتاب مرحوم آیت‌الله سید مرتضی خسروشاهی (متوفی ۱۳۷۹ق) با عنوان **«کشف الستر و الاستار عن وجه زیارت الزوار»** است که توسط عبدالله حسینی به فارسی ترجمه و در تبریز به صورت چاپ سربی منتشر شد. مترجم در بیان علت ترجمه کتاب اشاره دارد: «چون در تبریز برخی اشخاص مایل به مذهب وهابیه شده، رفتن شیعه به زیارت قبور را بدعت و توسل آنها را به ائمه شرک میدانستند، وی به جهت رفع شبهه، رساله **«کشف الستر و الاستار عن وجه زیارة الزوار»** اثر سید مرتضی خسروشاهی را که در همین زمینه است، به فارسی ترجمه نموده است.»

سپس سخنران به برخی اسامی علما و شخصیت‌های علمی که در وهابیت پژوهی ممارست داشته‌اند اشاره کرد؛ مانند حضرات آیات سید محسن امین عاملی؛ محمدحسین آل‌کاشف‌الغطاء؛ میرزا خلیل کمره‌ای؛ محمد جواد مغنیه؛ سید محمدحسن حائری قزوینی؛ عبدالکریم زنجانی، سید شرف‌الدین عاملی

و به موسسه دارالتقریب قاهره نیز اشاره کرد که اساساً در تعارض با وهابیت بود. از شخصیت‌های برجسته معاصر در وهابیت‌پژوهی و نقد وهابیت نیز به آیات عظام حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی، حاج شیخ جعفر سبحانی حفظهما الله و مرحوم آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (قدس سره) نام برده شد. جلسه نشست علمی با جمع‌بندی استاد سلمان‌ی و بیان دیدگاه‌های حضار به پایان رسید.